

İNFORMASIYA HÜQUQU

İNFORMASIYA CƏMIYYƏTİNDƏ DİFFAMASIYA PROBLEMI

Ramil Aslanov*

Xülasə

İnsan hüquq və azadlıqlarının ali dəyər kimi tanındığı bir cəmiyyətdə şərəf və ləyaqətin qorunması dövlət siyasətinin mühüm istiqamətlərindən biri kimi çıxış etməlidir. Bu baxımdan, diffamasiya problemi dövrün aktual problemlərindən hesab olunur. Xüsusilə, internetin bütün dünyanı əhatə etməsi, qlobal informasiya cəmiyyətinin formalaşması nəticəsində kiberməkanda şərəf, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi ilə bağlı tənziyyət məsələləri müzakirə obyektini təşkil edir. Məqalədə qeyd olunan aspektdən təhlillər aparılmış, təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür.

***Açar sözlər:** diffamasiya, şərəf, ləyaqət, işgüzar nüfuz, internet, hüquqi tənziyyət, təhqir, böhtan.*

1.1. Diffamasiya probleminə ümumi nəzəri-tarixi yanaşma

“Diffamasiya” termini latın mənşəyə malik olub, “diffamare” - “açıqlamaq, təhqir etmək, gözdən salmaq” və “fama” – “nüfuz” sözlərinin birləşməsindən ibarətdir. Bu sözdən formalaşmış “defamation” sözü də ingilis dilində eyni mənanı kəsb edir. Bu terminin hüquqi təsbiti hələ orta əsrlərdə ilk dəfə İngiltərədə reallaşdırılmışdır və hal-hazırda orada yazılı böhtanı (libel) və şifahi təhqiramiz ifadələri, şərətmanı (slander) əks etdirən iki qanun hüquqi qüvvəyə malikdir: “Böhtan haqqında” 1819-cu il Cinayət Aktı [17] və “Diffamasiya haqqında” 1996-cı il Aktı. [18] İngiltərədə “libel” zərərçəkmiş şəxsə mülki və cinayət-hüquqi iddiaları qaldırmaq hüququ versə də, “slander” yalnız mülki iddia qaldırmaq hüququ verir.

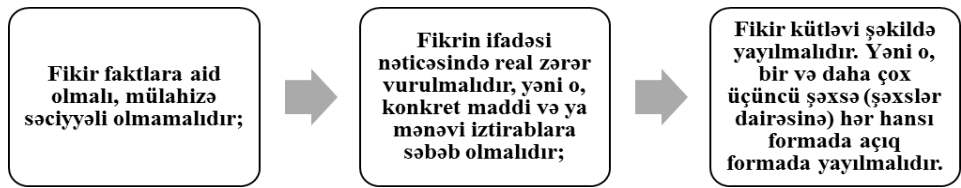
Kontinental Avropa sistemi isə şərəf və ləyaqət əleyhinə pozuntular baxımından vahid deyil və öz daxilində fərqliliklər mövcuddur. Məsələn, Fransada 1810-cu ildə qəbul edilmiş Cinayət Məcəlləsində böhtan və təhqir cinayətləri nəzərdə tutulmuşdu. 1819-cu ildə Mətbuat haqqında Qanunla həmin əməllər yeni bir anlayışla birləşdirildi. Bu qanun ilk dəfə olaraq “diffamasiya-defamation” və “yaralamaq-injure” ifadələrini işlətdi və eyni anlayış Zanardelli qanunu tərəfindən qəbul edildi. Lakin bu sistem 6 May 1944-cü il tarixli fərmanla dəyişdirilmiş və bugünkü fransız sistemi qurulmuşdur. Bugünkü sistemdə əməl açıq şəkildə törədilsə, bu cinayət, əks halda xəta sayılır. [4, s.21]

Alman sistemində şərəf və ləyaqət əleyhinə cinayətlər üç qrupa bölünür: birincisi, Alman Cinayət Məcəlləsinin (StGB) 185-ci maddəsi ilə tənzimlənən dar mənada (Beleidigung) söyüş söyməkdir. İkincisi, 186-cı maddədə (Üble Nachrede) göstərilən təhqirdir. Burada cinayətkar qurbanı ictimaiyyətin gözündə alçaldıcı bir hərəkətdə günahlandırır, lakin bu hərəkətin doğruluğu sübut olun-

* hüquq elmləri doktoru, Bakı Dövlət Universiteti

mur. Üçüncüsü, 187-ci maddədə tənzimlənən böhtan cinayətidir (Verleumdung). Bu tip cinayətlərdə cinayətkar qurbanı ictimaiyyətin gözündə alçaldıcı və real olmayan bir hərəkətlə əlaqələndirir. Alman sistemi təhqir və böhtanın sübutuna icazə verir. [4, s.23]

Beləliklə, ümumi anlamda, diffamasiya - şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuz qarşı yönələn, şəxsi cəmiyyətin adı üzvünün gözündə aşağı salan, habelə, cəmiyyətin qəbul etdiyi etik normaları qəsdən, nalayiq formada pozan və siyasi, mədəni, maarifləndirici, ədəbi və s. dəyəri olmayan təhqiramiz ifadələrin kütləvi yayılmasıdır. Diffamasiyanın elementləri barədə hüquq ədəbiyyatında mövcud yanaşmaların təhlilinə əsasən, [20, s.11-18] onun aşağıdakı elementlərini ayırmaq olar:

Burada əsas etibarilə iki məqama diqqət yetirmək lazımdır: birincisi, diffamasiyanın həqiqi məlumatları əks etdirib-ətdirməməsidirsə, ikincisi təhqiredici hərəkətlərin və ya sözlərin şəxsin öz iştirakı zamanı yoxsa onsuz edilməsidir. Əslində, diffamasiya məzmunca həqiqi məlumatları da ehtiva edə bilər, lakin bu məlumatlar şəxsi və ailə həyatı ilə bağlı olduğu üçün yenə də şəxstəhqir etmiş ola bilər. Həqiqətən də, diffamasiyada ehtimal olunan hərəkətin və ya faktın gerçək olub-olmamasının əhəmiyyəti yoxdur. Belə ki, böhtan atmaqda ittiham qeyri-realdır və cinayətkar bunun fərqi yoxdursa, birbaşa niyyət vardır. Digər tərəfdən, burada ittiham mövzusu qanuna və ya əxlaqa zidd olan və ya cəmiyyətin qurbanı pisləyən və alçaldan xüsusi bir hərəkətdən söhbət gedir.

Digər bir məsələ diffamasiyanın yönəldiyi obyektədir ki, bu da şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzu əhatə edir. Diffamasiya üçün qanunla məsuliyyət müəyyən olunması məhz həmin dəyərlərin yalan və saxta ifadələrin vurduğu zərərdən qorumaq üçün nəzərdə tutulub. Bu cür məsuliyyət formaları iki ziddiyyətli dəyəri balanslaşdırmağa çalışır:

- birincisi, konstitusional dəyər kimi tanınan şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzun qorunması;
- ikincisi, ifadə azadlığının konstitusional müdafiəsi.

Hər iki dəyər məzmun baxımından qarşılıqlı əlaqəlidir. Əvvəllər birinci dəyərə daha çox diqqət yetirilirdisə, son dövrlərdə insan hüquqları, qloballaşma və İKT-nin inkişafı kimi sosial və hüquqi hadisələrə cavab olaraq ifadə azadlığının qorunması tendensiyası da inkişaf etmişdir. Hüquqi tendensiya ifadə azadlığının qorunmasına nisbətən daha çox əhəmiyyət verməkdən olmuşdur.

1.2. Şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuz anlayışı

İnsan şərəf və ləyaqəti insan hüquqları sistemini və ümumilikdə hüququ digər sosial normalarla bağlayan əsas amillərdən biridir. İnsan ləyaqəti hələ qədim dövrlərdən alimlərin tədqiqat obyektinə olmuşdur. Siseron şərəf və ləyaqəti yalnız insanla əlaqələndirən ilk alimlərdən sayılır [14, s.52-58]. O, insanın kainatdakı üstün mövqeyini “dignitas” termini ilə ifadə edir. Siseronun fikrincə, təbiətimizə uyğun yaşamağın səbəbi qarşı çıxmağın faydasız və mümkün olmamasıdır. Ləyaqətə uyğun yaşamağı fəzilətli bir həyatın tələbi olaraq görən Siseronun düşüncələrinin insanın özünü bir dünya vətəndaşı olaraq görməsi lazım olan Stoik yanaşmanın davamı olaraq qəbul edilə biləcəyi iddia edilir. [15, s.12]

İnsan ləyaqəti ilə bağlı nəzəri yanaşmalara baxsaq, görürük ki, hələ orta əsrlərdə Azərbaycan alimlərinin ləyaqətə verdiyi qiymət qərb alimlərinin fikirləri ilə üst-üstə düşür. Məsələn, Azərbaycan alimi Nəsrəddin Tusinin özünün “Əxlaqi-Nasiri” əsərində yazır: “Təbiət cisimləri cisimlik nöqtəyi-nəzərindən bir-birinə bərabərdir, heç biri o birisindən heç nədə, nə şərəfdə, nə də fəzilətdə üstün deyildir, çünki onların hamısının bir mənəvi mahiyyəti, bir ilk maddiyyəti vardır.” [2, s.52]

XVI əsrdə yaşamış ispan dramaturqu Kalderon isə “şərəf” anlayışını qarlı müqayisə etmişdir: “Şərəf qara bənzəyir, onun üstündə gəzdikcə, ayaq izləri altında onun bəyazlığı çirklənir” [12]

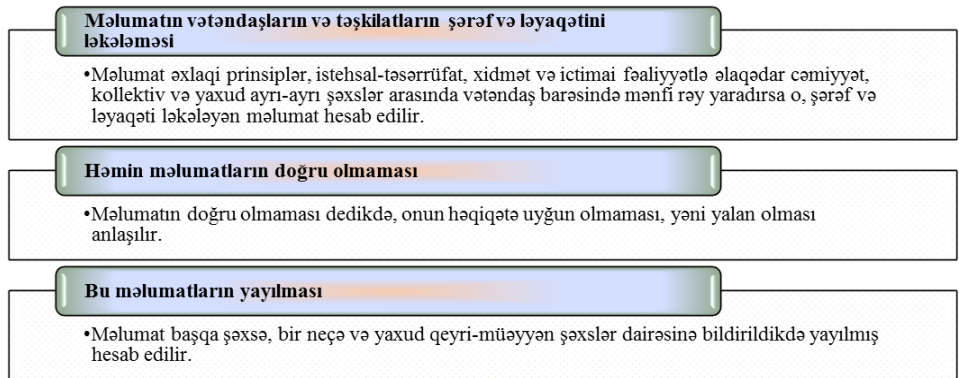
Müxtəlif izahlar olsa da, demək olar ki, orta əsrlərdə insan şərəf və ləyaqətinin dərk olunması insanın Tanrı obrazı olduğu və buna görə də ləyaqət sahibi olduğu fikrini əks etdirir. [3, s.89]

Doktrinada insan ləyaqətinin hüquqi dəyərlər iyerarxiyasının zirvəsində olduğu və bu baxımdan ən yüksək konstitusiya prinsipi olduğu iddia edilir. İnsan şərəf və ləyaqəti fərdə şüurlu olmaq, öz gələcəyini təyin etmək, özünü inkişaf etdirmək və ətrafını formalaşdırmaq və şəxsiyyətsizliyi aradan qaldırmaq qabiliyyətini verən ruhdur, mənəvi gücdür.

İnsan şərəf və ləyaqətinin qorunması özü həm ayrıca bir hüquqdur, həm də bir sıra digər hüquq və azadlıqların elementləri daxilində “gizlənmişdir”. Milli qanunvericiliyimiz baxımından insan ləyaqətinin qorunması mütləq hüquqlardan biridir və özünü daha çox işgəncənin və qeyri-insani, alçaldıcı rəftarın qadağan edilməsində, insan alverinin ləğvində, bütün formalarda ayrı-seçkiliyin qadağan edilməsində, özəl və ailə həyatının toxunulmazlığında, layiqli həyat şəraitinin təmin edilməsində göstərir.

Konstitusion qaydada qorunan insan şərəfinin müdafiəsi məhkəmə təcürbəsində öz əksini tapır. Belə ki, ümumi prinsiplərin bəyan olunduğu Konstitusiya konkret halları müəyyənləşdirmir, belə istiqamətlər Konstitusiyaya Məhkəməsi və Ali Məhkəmənin Plenumu tərəfindən müəyyənləşdirilir. Burada Şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə qanunvericiliyin məhkəmələr tərəfindən tətbiq edilməsi təcrübəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Ali Məhkəməsi Plenumunun 14 May 1999-cu il 7№-li qərarı xüsusi vurğulanmalıdır. Qərara əsasən,

məhkəmələr şərəf və ləyaqətin müdafiəsi barədə işlərə baxılarkən üç halı aydınlaşdırmalı və onlara məcmu halında hüquqi qiymət verilməlidir:

Qeyd olunan üç haldan birinin olmaması iddianın təmin edilməməsinə gətirib çıxarır. Bir təcrübə misalına baxaq: İddiaçı A. tələb irəli sürmüşdür ki, həyat yoldaşı B.-nin ölümündən sonra onun qohumları A.-ni B.-nin ölümündə təqsirli bilərək onu təhqir etmişlər, ərini zəhərləyərək öldürməsinə söyləyib üzərinə böhtan atmışlar. Həmin böhtan nəticəsində iddiaçı mənəvi sarsıntı keçirmiş və qohumları arasında barəsində mənfəət rəy yaranmışdır. Bu səbəbdən, iddiaçı həmin məlumatların təkzib edilməsi və vurulmuş mənəvi ziyanın tutulmasını məhkəmədən xahiş etmişdir.

İddiaçı tərəfindən sübut növü kimi təqdim edilmiş disk məhkəmə tərəfindən dinlənilmiş, lakin həmin diskdə olan səsyazısı iddiaçının telefonla aparıldığı danışıqlardır. Ali Məhkəmənin Plenum Qərarında isə qeyd olunur ki, məlumat mətbuatda dərc edilməklə, radio və televiziya verilişlərində səsləndirilməklə, kinoxronikal proqramlarda nümayiş etdirilməklə, əsərlərdə təsvir edilməklə, yığıncaq və toplantılarda deyilməklə, məktub, ərizə və şikayətləndə göstərilməklə, idarə, müəssisə və təşkilatlardan çıxan sənədlərdə qeyd edilməklə və s. üsullarla yayıla bilər. Məlumatın ona aid olan şəxsə təklildə bildirilməsi həmin məlumatın yayılması sayılmır. Ona görə də hər hansı məlumatın telefonla şəxsin özünə deyilməsi məsuliyyət yaratmır və yalnız əxlaq normalarına zidd əməl kimi qəbul edilə bilər. Əxlaq normalarına zidd olan məlumatlara görə isə qanunvericilikdə hər hansı məsuliyyət nəzərdə tutulmamışdır. Deməli, bu iş üzrə yayılma tələbi təmin olunmadığı üçün A.-nin iddiası əsaslı hesab edilə bilməz.

Şəxsin şərəf, ləyaqəti və işgüzar nüfuzu təhqir olunursa, o, sarsıntı, iztirab keçirir və bununla da mənəvi təhqirə məruz qalır. Bunun nəticəsində şəxsə mənəvi və maddi zərər yetirilir. Qeyd edilməlidir ki, qanunverici bir sıra normativ-hüquqi aktlarda maddi zərərle yanaşı, mənəvi zərərin mövcudluğunu qəbul edir və belə zərəri yetirən şəxsin məsuliyyətini nəzərdə tutur. Mənəvi zərər adətən vətəndaşların şəxsi qeyri-əmlak hüquqlarının pozulması nəticəsində əmələ gəlir. Mənəvi zərər qeyri əmlak zərəri olmaqla iqtisadi məzmun və dəyər kəsb etmə-

yən hüquq pozuntusudur. Məhz mənəvilik meyarı baxımdan, bir çox dövlətlərdə müxtəlif qadağalar müəyyən olunmuşdur. Bir neçə maraqlı təcrübəyə müraciət etmək yerinə düşərdi. Neustadt İnzibati Məhkəməsi (Almaniya) və Fransa Dövlət Şurası tərəfindən cırtanboyluların şərəfini qorumaq üçün “cırtan atma” (dwarf-tossing, midget-tossing) adlı oyun qadağan edilmişdi. Yaralanmalara qarşı xüsusi geyimlərin geyinilməsi tələb olunan bu oyunun ilk dəfə 1980-ci illərdə Avstraliya və Amerikadakı yarımkaalarda oynandığı bildirilir. İş üzrə Məhkəmə cırtanboyluları əyləncə məqsədi ilə atmanın idman və ya akrobatika çərçivəsində düşünülməsinə və sirkdəki çıxışlarla müqayisə edilməsinə etiraz etdi. Buna görə də Məhkəmə bu cür nümayişlərin insan şərəfinə və ləyaqətinə xələl gətirdiyini, həmin şəxslərin bu oyun vasitəsilə obyektivləşdirildiyini və bədən xüsusiyyətlərinin zərərverici və ayrışdırıcı elementi halına gətirildiyini bildirdi. Nəticədə, Məhkəmə Almaniya Konstitusiyasının 1-ci maddəsindəki insan ləyaqətinə dair tənzimləməyə və bu tənzimləmədəki "dövlətin qorumaq vəzifəsinə" əsaslanaraq oyunu qadağan etmək qərarına gəldi və bu cür oyunlar əxlaq və mənəviyyət zidd olan fəaliyyət kimi qiymətləndirildi. Beləliklə, fiziki cəhətdən şikəst olan bir adamın atılması insan ləyaqətinin pozulması kimi qəbul edilir. [6, s.309]

Başqa bir təhlil olunmalı məqam diffamasiyanın yalnız canlı şəxsin şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzu ilə bağlı olub-olmamasında özünü büruzə verir. Bu məsələ mülki və cinayət diffamasiyasından asılı olaraq müəyyənləşir. Məzmununa görə diffamasiyanın iki növü fərqləndirilir: cinayət və mülki diffamasiya. Cinayət diffamasiyası təhqir və böhtana görə cinayət qanunvericiliyində cinayət tərkiblərinin nəzərdə tutulmasını əhatə edir. Məcəllədə təsbit olunmuş “şəxsin”, “şəxsiyyətin” ifadələri mücərrəd xarakter daşdığı üçün yalnız canlı şəxsə şamil olunması nəticəsinə gəlmək düzgün olmazdı. Problemə başqa tərəfdən - prosesual və təcrübə aspektindən də baxmaq olar. AR CPM təhqir və böhtana görə xüsusi ittiham qaydasında icraatı nəzərdə tutur. Eyni zamanda, həmin əməllərə görə ziyan çəkmiş şəxsin hüquqi varisi məhkəmədə iştirak üçün vəsatət verdiyi halda xüsusi ittihamçı qismində tanınması qanunla yolveriləndir (maddə 88.3).

Mülki diffamasiya şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuzun mülki icraat çərçivəsində müdafiəsinə yönəlmişdir (AR MM-in 23-cü maddəsi). AR MM-nin 23-cü maddəsi şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun müdafiəsi adlanmqla hətta marağı olan şəxslərin tələbi ilə fiziki şəxsin şərəf və ləyaqətinin müdafiəsinə onun ölmündən sonra da yol verilməsi təsbit edilmişdir. Azərbaycan Respublikası Mülki Məcəlləsinin 21 və 23-cü maddələrinin şərh edilməsi ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Konstitusiyaya Məhkəməsinin 31 may 2002-ci tarixli qərarı mövcuddur ki, qərarla zərər anlayışı aşağıdakı kimi izah edilir: “Mülki Məcəllənin 23-cü maddəsində nəzərdə tutulmuş zərər dedikdə, şərəfin, ləyaqətin və işgüzar nüfuzun ləkələnməsi ilə bağlı şəxsə dəymiş mənəvi zərər (fiziki və mənəvi iztirablar) və maddi zərər başa düşülür.” Belə ki, Mülki Məcəllənin 23.4-cü maddəsində şərəfini, ləyaqətini və ya işgüzar nüfuzunu ləkələyən məlumatlar yayılmış fi-

ziki şəxsin həmin məlumatların təkzibi ilə yanaşı, onların yayılması nəticəsində vurulmuş zərərin əvəzinin ödənilməsinə tələb etmək hüququ nəzərdə tutulmuşdur. Bu qaydalar həmçinin hüquqi şəxsin işgüzar nüfuzunun müdafiəsinə də tətbiq edilir (maddə 23.6). Lakin burada göstərilən zərərin maddi və yaxud mənəvi olduğu birbaşa göstərilməmişdir.

Qeyd olunanlara əsasən, belə bir nəticəyə gələ bilərik ki, şəxsin ölümündən sonra da onun şərəf və ləyaqətinin qorunması mülki və cinayət diffamasiyası çərçivəsində mümkündür. Lakin milli-mənəvi dəyərlərlə bağlı problem artıq fərqli qaydada üzə çıxır. Məsələn, 2005-ci il sentyabrın 30-da Danimarkada Jyllands-Posten adlı bir qəzetdə Məhəmməd Peyğəmbəri Məhəmməd təmsil edən karikaturaların nəşrini qeyd etmək olar ki, bu karikaturalardan birində İslam peyğəmbəri terrorçu kimi göstərilmişdi. Danimarkadakı müsəlman ölkələrin diplomatları, xüsusən də Türkiyə səfirliyi, sözügedən karikaturaların etnik və dini qruplar arasındakı qarşılıqlı əlaqələrə xidmət etməyəcəyini və son dərəcə təhlükəli bir proses başlaya biləcəyini bəyan edərək, bu mövzunu müzakirə etmək üçün Danimarka Baş naziri ilə görüşmək istəsələr də, onların müraciəti qəbul edilmədi. Baş nazir Rasmussenin karikaturaların nəşrini mətbuat azadlığının bir tələbi olaraq görməsi və müsəlmanlardan üzr istəməməsi bir çox dövlətlərdə etirazlara səbəb oldu. [5, s.113]

Fransada Charlie Hebdo jurnalı Jyllands-Postendə nəşr olunan Məhəmməd Peyğəmbəri təhqir edən 12 karikaturanı 2006-cı ilin yanvar ayında yenidən çap etdi. Bu hadisə müsəlman ölkələrində böyük nümayişlərə səbəb oldu. Fransa Prezidenti Jak Şirak həmin karikaturaların yenidən nəşr olunmasının açıq bir təxribat olduğunu söylədi, ABŞ Prezidenti Corc Buş isə hökumətləri diplomatlara qarşı hücumların qarşısını almağa çağırırdı. [7]

Milli-hüquqi kontekstdən tarixi dəyərə malik obyektlərlə təhqiredici davranış kriminallaşdırılmışdır. Qəbir və meyit üzərində (maddə 245), dövlət atributları ilə bağlı (maddə 325) təhqiramiz hərəkətlərin edilməsinə görə cəza müəyyən olursa da, milli-mənəvi dəyərlərlə əlaqədar konkret müddəalar nəzərdə tutulmamışdır.

Diffamasiya işləri kontekstində İnsan hüquqları üzrə Avropa Məhkəməsi vurğulamışdır ki, mətbuatın vəzifəsi faktlar barədə sadəcə məlumat verməklə məhdudlaşmır. Onun vəzifəsi ictimaiyyəti məlumatlandırmaq və ictimai əhəmiyyətli məsələlərin müzakirəsinə şərait yaratmaq üçün faktları və hadisələri şərh etməkdən ibarətdir. [11] “Diçand və başqaları Avstriyaya qarşı” işində isə Məhkəmə daha konkret münasibət bildirmişdir: “Jurnalist azadlığı... mümkün olan dərəcədə şişirtməyə, yaxud hətta provokasiyaya əl atma imkanını da əhatə edir”. [9] Analoji mövqə “Karataş Türkiyəyə qarşı” işində də öz əksini tapmışdır. [10] AŞ PA-nın “Diffamasiyanın dekriminallaşdırılmasına doğru” 1814(2007) Təvsiyəsində də diffamasiyaya görə təqib olunanların cinayət məsuliyyətindən müdafiəsi məsələsi gündəmə gətirilmişdir. [19] Beləliklə, hazırda beynəlxalq aləmdə ifadə azadlığı baxımından haqq qazandırılmayan cinayət

diffamasiyası qanunlarının mülki diffamasiya naminə “intiharı” tendensiyası müşahidə olunur. [8, s.18-19]

1.3. İnternet informasiya ehtiyatlarında diffamasiya problemi

İnternetin yaranması diffamasiya ilə bağlı tənzimləmələrə də təsir göstərmişdir. Bu, həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə baş vermişdir. Milli səviyyədə həm təhqir və ya böhtan xarakteri daşıyan məlumatların internet informasiya ehtiyatlarında yayılması qadağan olunan informasiya qismində tanınmasını (“İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında” Azərbaycan Respublikası Qanununun 13-2.3.9-cu maddəsi), həm müvafiq sanksiya nəzərdə tutan maddələrdə (AR CM-maddə 147, 148) dəyişikliklərin edilməsini, həm də yeni sanksiya formalarının yaradılmasını (AR CM-maddə 148-1) qeyd edə bilərik.

İnternetin yaranması ünsiyyət tərzimizdə inqilab etdi. Nəşrlər və ənənəvi media xəbərləri getdikcə elektronlaşmağa başladı. İnternetin fərdləri və qrupları birləşdirən gücü bizi coğrafiyadan asılı olmayaraq, ortaq maraqların icmalarının mövcud olduğu şəbəkələşmiş cəmiyyətə - informasiya cəmiyyətinə çevirdi. Getdikcə fiziki dünya və rəqəmsal dünya bir-birinə qarışır. Şərəf, ləyaqət və işgüzar nüfuz həm onlayn, həm də oflayn məzmunla müəyyən edilə və ya ləkələ bilər. Ənənəvi nəşr formaları (çıxışlar, qəzetlər, verilişlər və kitablar) tədricən daha çox onlayn nəşrlərlə (elektron poçt, internet saytları, müzakirə forumları və sosial media) üst-üstə düşür və onlardan fərqlənir. Hər hansı bir şifahi nitq zamanı edilən təhqiramiz şərh tez-tez Tvit və ya Facebook yazısında təkrarlanır. Ona görə də internet dövründə diffamasiya daha çox transmilli xarakter almağa başladı. Onlayn formada asanlıqla zədələ bilən şərəf və ləyaqətin müdafiəsi üçün balansın olmaması ilə bağlı narahatlıqlar artır. Həmişə belə etiketlənməsə də, bu məzmunun əksəriyyəti böhtan xarakterli ola bilər. Anonim nəşriyyatların problemini həll edən və geniş nüfuza zərərin bütün onlayn (və oflayn) dünyada yayılmasından əvvəl diffamasiya iddialarını “real vaxtda” həll etməyə imkan verən praktik alternativlər lazımdır. Diffamasiya haqqında qanun islahatı saxta xəbərlər, ifrat internet çıxışı və platforma hesabatlılığı ilə bağlı yerli və beynəlxalq narahatlıqlarla eyni vaxtda və bununla əlaqədardır. Hətta Avstraliyada ədalət məhkəməsi Gibson “dünənin çağırışlarına deyil, bu günün çağırışlarına cavab verən” diffamasiya qanunu islahatına - “Titanikdə şezlongların yenidən təşkilindən” daha da irəli gedən islahata çağırırdı. [13, s.4]

Onu da nəzərə almaq lazımdır ki, internet məkanında təhqir və böhtan hallarından müdafiə birətəfli olmamalı, digər hüquq və azadlıqlarla balanslı şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu zaman ifadə azadlığına xüsusilə önəm verilməlidir. Bu istiqamətdə informasiya qanunvericiliyində dövrün tələbinə uyğun dəyişikliklərin edilməsi zəruridir. Burada eyni zamanda, vasitəçi platformaların onlayn nəşriyyatları böhtan xarakterli məzmunla görə müəyyən etmək üçün mühüm nəzarət mexanizmi olduğu da qeyd olunmalıdır. Onlar onlayn diffamasiya-

nın aradan qaldırılması üçün islahatlar söylərində rol oynamalılardırlar. Lakin bu rol hansı formada olmalıdır:

- Vasitəçi platformalar istifadəçiləri tərəfindən yerləşdirilmiş təhqir və böhtan xarakterli məzmunu görə naşir kimi məsuliyyət daşımalıdırımı?

- Vasitəçi platformalar üçün yeni bir subyekti kimi yeni məsuliyyət forması müəyyən olunmalıdırımı?

Vasitəçi platformalar texniki funksiyalar daşdığı üçün onların məzmunla bağlı məsuliyyətinin müəyyən olunması qəbuledilən sayılmır. Lakin bu, müvafiq opeativ tədbirlərin görülməsini də istisna etmir. Burada yoxlanılan fakt yalan olduğunu sübut edə bilən bir ifadə ilə bağlıdır. Məsələn, platformada kiminsə “lal” və ya “axmaq” olduğunu yazmaq, ümumiyyətlə, rəy bildirir və əksər oxucular tərəfindən fərdin intellektual qabiliyyəti ilə bağlı faktı çatdırmaq kimi başa düşülmür. Bununla belə, kiminsə “müşərinin pulunu oğurladığını” və ya “ailə üzvünü təhqir etdiyini” yazmaq həmin şəxsin oğurluq və ya zorakılıqla məşğul olması ilə bağlı sübuta yetirilən faktı çatdırmaq kimi başa düşülə bilər. Bəzi internet saytları yazıları qıcıqlandırıcı və ya qeyri-qanuni məzmunu görə ekranlaşdırsa da, yoxlama sistemləri hər bir postu böhtan xarakterli məzmunu görə yoxlamaq üçün nəzərdə tutulmayıb və bir çox böhtan xarakterli yazılar internetdə yer alır. Tutaq ki, sizin bloqunuz var və iki həftə əvvəl Con Smitin həyat yoldaşını vurduğunu yazmışınız. Əgər bu ifadə doğru deyilsə (unutmayın ki, həqiqət böhtana qarşı mütləq müdafiə vasitələrindən biridir), bu böhtandır. Bu ifadə yalan olarsa, onun diffamativ xarakterli olmaması mümkün deyil. Çünki belə məlumat fakta əsaslanmasa da, sizin öz fikrinizi və ya mülahizələrinizi belə formada ifadə etməyiniz, artıq sizi məsuliyyətdən azad etmir. Hətta, öz yazınızda “Düşünürəm” və ya “İnanıram” kimi ifadələr sizi avtomatik olaraq böhtan iddiasından qorumur. [16]

İnternetdə diffamasiya ilə əlaqədar yeni anlayış və ifadələrə istinad olunur. Məsələn, internetdə təhqir və böhtan faktları ilə bağlı müzakirələrin obyektivi kimi informatorun bəhs edən müəlliflər hesab edirlər ki, informator tərəfindən verilən məlumatların hər hansı bir şəxsin şərəf, ləyaqəti və işgüzar nüfuzuna qəsd edəcəyi şübhə altında olan bir məsələdir. Respublikamızda kütləvi informasiya vasitələrində, o cümlədən İnternetdə bu cür informasiyanın mənbəyi göstərilmədən yayılması hüquqi məsuliyyətə səbəb olur. Təcrübi baxımdan da, anonim formada hər hansı bir göz önündə olan şəxs haqqında informasiya vermək KİV-i deyil, hüquq mühafizə orqanlarını maraqlandırmalıdır. Ona görə də belə məlumatların həmin orqanlara təqdim olunması informatorun özünün də təhlükəsizliyinin təminatına xidmət edir. [1, s.414]

1.4.Nəticə

İnformasiya hüququnun aktual problemlərindən biri də diffamasiya problemi. Geniş məzmunu malik olan diffamasiya ilə bağlı problem onda özünü büruzə verir ki, milli-hüquqi təcrübədə diffamasiya üçün tələblərdən biri məlu-

matların doğru olmamasıdır. Şəxs haqqında doğru məlumatların açıqlanması artıq şərəf və ləyaqətə qəsd kimi qiymətləndirilməyəcəkdir. Lakin fikrimizcə, belə yanaşma bir qədər məhdud xarakterə malikdir. Çünki şəxsiyyətin alçaldılması onun özəl həyatında baş vermiş hər hansı hadisə və faktın açıqlanması formasında da ola bilər. Bu fakt diffamasiyanın məzmununa daxildir. Ona görə də məlumatların gerçək və yalan olmasının heç bir əhəmiyyəti olmamalıdır.

Hal-hazırda beynəlxalq aləmdə ifadə azadlığı baxımından dəstəklənməyən cinayət diffamasiyasının dekriminalaşdırılması probleminin aktuallığına baxmayaraq, respublikamızda bu məsələ ilə bağlı qanunverici öz mövqeyini haqlı olaraq açıq və konkret formada bildirmişdir. Əgər diffamasiya yalnız mülki formada qəbul edilərsə, bu, nəticədə İnternetdə və digər kütləvi informasiya vasitələrində təhqir və böhtan hallarının sayının artmasına gətirib çıxarar.

Milli-hüquqi tənzimləmə ilə internet informasiya ehtiyatında bəzi məlumatların yayılmasının qadağan olunması vasitəçi platformaların məsuliyyətdən kənar qalmamasını bir daha təsdiq edir. Onlar təbii ki, öz platformalarında üçüncü tərəf məzmununun qanuniliyini qiymətləndirmək üçün məsuliyyət daşıyırlar. Bu, ifadə azadlığının təminatı kontekstindən düzgün yanaşmadır. Lakin müxtəlif süzğəclər vasitəsilə təhqir və böhtan xarakterli məzmunun aşkar edilməsi və vaxtında qarşısının alınması təqdirəlayiq haldır. Çünki bu, nəticə etibarilə informasiya ekologiyasının qarşısının alınmasına xidmət edir.

İstinadlar:

1. Əliyev Ə.İ., Rzayeva G.A., İbrahimova A.N., Məhərrəmov B.A., Məmmədrzalı Ş.S. İnformasiya hüququ. Dərslik. Bakı: Nurlar, 2019, 448s.
2. Tusi X.N.Əxlaqi-Nasiri. Bakı, Lider nəşriyyat evi, 2005, 140s.
3. Düzgün Şaban Ali. İnsanın Yetkinliğini Teolojik Olarak Temellendirmenin İmkani // Menschenwürde- Grundlagen in Christentum und Islam, Herausgegeben von: Richard Heinzmann, 2007, s.88-123.
4. Erman Sahir. Hakaret ve Sövme Suçları. 2. Bası, İstanbul: 1989, 272s.
5. Nebile Özmen. Karikatür Krizi: Danimarka'da Homojen Kültür Söylemi ve İslamofobinin Tezahürü // DİD, sy. 2, 2017, s.101-118
6. Zeynep İspir. İnsan haklarının temeli olarak insan onuru kavramı. Ankara, 2017, 376 s.
7. BBC News. Chirac warns media over cartoons. <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4693628.stm>
8. Carver R. Freedom of Expression, Media Law and Defamation. A Reference and Training Manual for Europe. Media Legal Defence Initiative & International Press Institute. Oxford Brookes University, 56 p.
9. European Court of Human Rights. Dichand and others v. Austria. 26 February 2002, Application No. 29271/95. file:///C:/Users/User/Downloads/001-60171.pdf
10. European Court of Human Rights. Karatas v. Turkey. 8 July 1999, Application No. 23168/94. <https://www.legal-tools.org/doc/62840b/pdf/>
11. European Court of Human Rights. The Sunday Times v. United Kingdom. 26 April 1979, Application No. 6538/74. [http://hudoc.echr.coe.int/eng#{"dmdocnumber":\["695461"\],"itemid":\["001-57584"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/eng#{)
12. <http://www.stuki-druki.com/Aforizmi-Calderon.php>
13. Law Commission of Ontario (LCO). Defamation Law in the Internet Age. Final Report March, 2020, 151 p.

14. Lebech Mette. On the Problem of Human Dignity- A Hermeneutical and Phenomenological Investigation. Konigshausen&Neumann, Würzburg, 2009, 327 p.

15. Michael Rosen. Dignity- Its History and Meaning. Harvard University Press, 2012, 200 p.

16. Social Media and Online Defamation. <https://www.nolo.com/legal-encyclopedia/social-media-online-defamation.html>

17. The UK Criminal Libel Act, 1819. <http://legislation.data.gov.uk/ukpga/Geo3and1Geo4/60/8/introduction/data.htm?wrap=true>

18. The UK Defamation Act, 1996. http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/31/pdfs/ukpga_19960031_en.pdf

19. Towards decriminalisation of defamation. / Recommendation 1814 (2007). Parliamentary Assembly of the Council of Europe. <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17587&lang=en>

20. Walker T. Reputation Matters: A Practical Legal Guide to Managing Reputation Risk. New Zealand: Simpson Grierson, 2012, 234 p.

ПРОБЛЕМА ДИФФАМАЦИИ В ИНФОРМАЦИОННОМ ОБЩЕСТВЕ

Рамиль Асланов*

Резюме

В обществе, где права и свободы человека признаны высшей ценностью, защита чести и достоинства должна быть одним из важных направлений государственной политики. В связи с этим проблема диффамации считается одной из самых актуальных проблем того времени. В частности, предметом обсуждения являются регуляторные вопросы, связанные с защитой чести, достоинства и деловой репутации в киберпространстве в результате глобализации Интернета и формирования глобального информационного общества. В статье анализируются указанные аспекты, даются предложения и рекомендации.

Ключевые слова: диффамация, честь, достоинство, деловая репутация, Интернет, правовое регулирование, оскорбление, клевета.

THE PROBLEM OF DEFAMATION IN THE INFORMATION SOCIETY

Ramil Aslanov**

Abstract

In a society where human rights and freedoms are recognized as the highest value, the protection of honor and dignity must be one of the important directions of public policy. In this regard, the problem of defamation is considered one of the most pressing problems of the time. In particular, regulatory issues related to the protection of honor, dignity and business reputation in cyberspace as a result of the global coverage of the Internet and the formation of a global information society are the subject of discussion. The article analyzes the mentioned aspects, makes suggestions and recommendations.

Keywords: defamation, honor, dignity, business reputation, internet, legal framework, libel, slander.

* доктор юридических наук, Бакинский государственный университет

** doctor of law, Baku State University